

SARAH BERNHARDT IN LONDEN

Marysa DEMOOR

zaterdag, 11 juni. - Gaan kijken naar "Miss Sarah" als "Cléopâtre". Ze was geïnspireerd! De essentie van Shakespeares "Cleopatra". Ik ben haar gaan opzoeken en heb haar gesmeekt om ook Juliet te spelen. Ze zei me dat ze té oud was. Ze zal nooit té oud zijn. "Age cannot wither her".

18 juni. - Opnieuw Sarah gezien - deze maal "La Dame aux Camélias". Goed, prachtig. Als ze de brief schrijft, en vooral in de laatste scène.

11 juli. - De *Telegraph* schrijft dat "Frou-Frou nooit een personage was waarin zij (Sarah) uitmuntte." Lieve Deugd! Toen ik het zag vond ik het buitengewoon. Ik was beschaamd het ooit zelf gespeeld te hebben.¹

Extracten uit het dagboek van Ellen Terry, bekende actrice en medespelster van de grote Victoriaanse acteur en manager Henry Irving. Terry was manifest in de ban van haar Franse collega, la grande Sarah Bernhardt. Als zij over haar rivale schrijft is er geen spoor van afgunst, alleen bewondering voor haar prestaties op het toneel en - als manager - achter de schermen. Feit was dat Sarah niemand die ook maar met haar persoon in contact kwam onberoerd liet. Talrijke biografieën zagen het licht zowel tijdens haar leven als na haar dood. Haar leven werd verfilmd, en in de tijd van de strips², getekend. Zij werd zelf een rol die door andere actrices gespeeld werd.

Over haar bijzondere verhouding met Engeland is echter nog geen totaalbeeld geschetst, hoewel vele commentaren en reminiscenties her en der over de diverse monografieën verspreid liggen. Dit essay is een poging om na te gaan wat de Engelse tijdgenoten over Sarah Bernhardt dachten en schreven; waarin nu precies haar aantrekkingskracht voor de Engelsen lag en of die bewondering van blijvende aard was.

Toen la Bernhardt in 1879 voor het eerst met de *troupe* van de *Comédie Française* naar London trok was zij reeds een grote dame in Frankrijk. Haar faam had zij te danken aan haar voortreffelijke vertolking van Dona Sol in Victor Hugo's *Hernani*. Bovendien had ze bewezen een ongemeen sterke persoonlijkheid te bezitten die er in slaagde, telkens opnieuw zowel door haar optreden als door haar stormachtig privéleven, de publieke aandacht te trekken. Het Engelse publiek was geïntrigeerd door die jonge Franse actrice die de *Comédie Française*, na het overlijden van de grote tragedienne Rachel, opnieuw leven had ingeblazen. Voor het eerst in bijna 25 jaar werd het gezelschap naar Engeland uitgenodigd. De rijzende

ster van Sarah was daarbij het enige motief. Dit zou Sarahs internationaal debuut worden. In een biografie van Ellen Terry lezen we: "The month of June, 1879, will always be memorable in the annals of the London theatres by reason of the visit of the Comédie Française, the chief feature of which was the meteoric triumph of Sarah Bernhardt."³

Overdonderend en allesverblindend was zij blijkbaar wel want Sarah Bernhardt kon in de ogen van de Londense kritiek geen fout maken. Sarah zelf beschreef haar kennismaking met het Londense publiek als volgt:

La salle entière avait applaudi mon entrée en scène pendant quelques instants; et, courbée sous mon salut, je me disais intérieurement "Oui, oui ... vous allez voir ... je vais vous donner mon sang ... ma vie ... mon âme ..." Et quand j'entamai ma scène, comme je ne me possédais pas, je la pris un peu trop haut. Impossible de redescendre, une fois lancée. J'étais partie. Rien ne pouvait plus m'arrêter.

Je souffrais, je pleurais, j'implorais, je criais, et tout cela était horrible, mes larmes coulaient brûlantes et âcres. J'implorais Hippolyte pour l'amour qui me tuait, et mais bras tendus vers Mounet-Sully étaient les bras de Phèdre tordu par le cruel désir de l'étreinte. Le dieu était venu.

Et, quand le rideau tomba, Mounet-Sully me releva inanimée et me transporta dans ma loge.⁴

De critici waren laaiend enthousiast; zij hadden niet gemerkt dat Sarah, door haar te hevige aanhef een professionele fout had gemaakt. Toen zij één van de volgende avonden een heel stuk vergat uit *L'Etrangère* was er geen haan die ernaar kraaide. "Ah bien! Elle aurait pu y barboter tout à son aise! Elle a affaire à des yeux prévenus ..." schreef de Franse criticus Francisque Sarcey met een zekere ironie in zijn verslag voor de *Temps*. Sarah had het eerste van haar vele buitenlandse successen geboekt. Ze was 'in', ze domineerde elke conversatie van de Britse intelligentsia. Alle kranten haastten zich om over haar te schrijven, en, bij gebrek aan materiaal verzonnen ze de meest ongeloofwaardige verhalen: dat ze leeuwen getemd had, dat ze ooit de tanden van een boksleraar uitgemept had, dat ze zich graag als man kleepte. Haar verschijning alleen al was opvallend: naar de maatstaven van die tijd had zij een hyperslank figuur dat zij vaak in een alweer ongewone houding hield. Dat S-vormige silhouet inspireerde alvast verscheidene karikaturisten. Terry typeerde haar als transparant als een azalea: "Smoke from burning paper describes her more nearly! She was hollow-eyed, thin almost consumptive-looking."⁵ Ook haar stem had een buitengewone timbre en werd herhaaldelijk gekwalificeerd

Sarah Bernhardt als Mrs Clarkson in *L'étrangère* van A. Dumas Fils.

met het adjectief 'gouden'. Kortom ze had duidelijk een magnetische persoonlijkheid. Matthew Arnold zag haar zo: "I see a fugitive vision of delicate features under a shower of hair and a cloud of lace, and hear the voice of Mlle. Sarah Bernhardt saying in the most caressing tones to the Londoners: 'the theatre is irresistible; organise the theatre!'"

Sarah werd uitgenodigd om te dineren bij belangrijke families. Een veertigtal van haar kunstwerken - ze schilderde en beeldhouwde - werden tentoongesteld in een privé-galerij en trokken bij de vernissage zulke prominente gasten als de toenmalige Prins en Prinses van Wales, de eerste minister W.E. Gladstone en Prins Leopold van België.

Sarahs triomftocht in Londen streelde haar ego en overtuigde haar van de noodzaak haar imago in het buitenland hoog te houden. Kort daarop brak zij met de Comédie française om, individualiste als ze was, volledig haar eigen gang te kunnen gaan. Van toen af deed zij Londen zowat elke zomerseizoen aan. Het vlotte succes bij het Britse publiek gaf haar trouwens het élan om telkens weer haar eigen landgenoten te charmeren. Sarah Bernhardt werd beschouwd als de grootste actrice van haar tijd. Elke nieuwkomer in de theaterwereld werd automatisch met haar vergeleken. Slechts de opkomst van Eleonora Duse, in de jaren negentig, vormde een ernstige bedreiging voor haar alleenheerschappij.

Sarahs relatie met Engeland was dus iets heel speciaals. Sommige vooraanstaande Britse auteurs bijvoorbeeld lagen werkelijk aan haar voeten. De 22-jarige Ernest Dowson schreef over Sarah in 1889, toen zij al meer dan dubbel zijn leeftijd had: "I could die happy if Sarah Bernhardt would declaim 'Hydriotaphia' to me for an hour or too [sic] first".⁷ Modernistische auteurs zoals W.B. Yeats en D.H. Lawrence waren niet minder onder de indruk van haar acteerstijl. Lawrence kon de emoties die zij vertolkte en bij het publiek zichtbaar opwekte nauwelijks aan. In een brief van juni 1908 beschrijft hij zijn impressies na het bijwonen van haar *Dame aux Camélias*:

Sarah Bernhardt was wonderful and terrible ... Oh, to see her, and to hear her, a wild creature, a gazelle with a beautiful panther's fascination and fury, laughing in musical French, screaming with true panther cry, sobbing and sighing like a deer sobs, wounded to death, and all the time with the sheen of silk, the glitter of diamonds, the moving of men's handsomely groomed figures about her! She is not pretty - her voice is not sweet - but there is, the incarnation of wild emotion which we all share with all live things, but which is gathered in us in all complexity and inscrutable fury. She represents the primeval passions of woman, and she is fascina-

ting to an extraordinary degree. I could love such a woman myself, love her to madness, all for the pure wild passion of it.⁸

Een opvallende hommage kwam van Thomas Hardy toen die haar, in 1901, op het hoogtepunt van zijn roem, het volgende verzoek deed:

Dear Madame Bernhardt,

Since I had the pleasure of meeting you at Mr Maurice Hewlett's it has occurred to me that you might like to read my novel "Tess of the D'Urbervilles" in its French form; so I send it herewith. It has been dramatized and played for hundreds of nights in America (in English); and though I have no great wish to see it played on this side of the Atlantic, I would consent to your dramatizing and producing it in French, because I feel that the chief character could be so finely rendered by yourself.⁹

Maar het belangrijkste, en meest besproken slachtoffer van haar charmes was de bekend-beruchte Oscar Wilde. Gelijkaardige naturen kunnen het best met elkaar vinden zou men kunnen opperen. Dit was hier inderdaad het geval.¹⁰ De excentrieke Sarah kon zich door haar levensstijl, haar pittige uitspraken en vooral door de vele zwaar geromantiseerde geruchten die over haar de ronde deden zeker met de buitenissige Wilde meten. Naar het einde van zijn leven toe zou hij verklaard hebben dat zij één van de drie vrouwen was die hij onmiddellijk zou gehuwd hebben.¹¹ In ieder geval liet hij er, bij haar eerste bezoek aan London geen gras over groeien. Hij, en zijn vriend Norman Forbes-Robertson gingen haar bij de boot in Folkestone opwachten, en, toen zij hen eindelijk kwam begroeten gooide Oscar Wilde een tuil lelies voor haar voeten bij wijze van bloementapijt.

Sarah boeide Wilde niet alleen door haar persoonlijkheid; ook haar acteerstijl lag in zijn lijn. Haar hoger beschreven optreden in *Phèdre* inspireerde hem tot het fameuze sonnet

To Sarah Bernhardt

How vain and dull this common world must seem
To such a One as thou, who shouldst have talked
At Florence with Mirandola, or walked
Through the cool olives of the Academe;
Thou shouldst have gathered reeds from a green stream
For a goat-foot Pan's shrill piping, and have played,
With the white girls in that Phaeacian glade
Where grave Odysseus waked from his dream.
Ah, surely once some urn of attic clay

Held thy wan dust and thou hast come again
 Back to this common world so dull and vain,
 For thou wert weary of the sunless day,
 The heavy fields of scentless asphodel
 The loveless lips with which men kiss in hell.¹²

Over haar optreden in *Macbeth*, in 1894, was hij zo mogelijk nog meer verukt. Volgens hem hing het succes en de waarde van het toneelstuk af van de samenwerking tussen auteur en acteur. Shakespeare, zo stelde hij, is slechts één van de partijen: de creatie komt tot het publiek via de geest, de persoonlijkheid van de artiest(e). Die is als het ware de 'centre of consciousness' - om een term uit Henry James' romantheorie te gebruiken. Het is Sarah die *Macbeth* doet zondigen: "he sins because he loves her: his ambition is quite a secondary motive".¹³

Geen wonder dat Wilde de hoop ging koesteren om ooit Sarah in één van zijn toneelstukken te laten optreden. Eerst dacht hij aan een stuk over Koningin Elizabeth: "She would look wonderful in monstrous dresses covered with peacocks and pearls". Hier kwam weliswaar niets van in huis. Of liever, Wilde zou dergelijk stuk nooit schrijven. Sarah Bernhardt van haar kant speelde Koningin Elizabeth in de eerste lange speelfilm *Elisabeth Reine d'Angleterre* in 1912. Van het enige Wilde-stuk dat haar op het lijf geschreven leek - Wilde's *Salomé* was immers in het Frans gesteld - beweerde de auteur dat hij het zeker niet specifiek voor Sarah had geschreven. Dat nam niet weg dat "the fact that the greatest tragic actress of any stage now living saw in my play herself of the heroine ... this was naturally, and always will be, a source of pride and pleasure to me".¹⁴

Maar ook dit ging niet door. De Lord Chamberlain, of de ambtenaar die voor hem de karwei klaarde, censureerde het stuk toen de repetities al volop aan de gang waren, zogenaamd omdat er bijbelse figuren in voorkwamen. Dat was een bittere pil voor Wilde maar ook Sarah moet het als een nederlaag ervaren hebben. Haar motto "quand-même" getrouw vatte zij meteen het plan op om het stuk in Parijs op de planken te brengen. Toch kwam ook daar niets van terecht, wellicht omdat de titelrol haar bij nader inzien niet zo erg lag. Het bizarre décor met de violette hemel, en de geurende wolken - een nieuw parfum voor elke emotie; de gouden gewaden en het blauwgepoederde haar; dat alles zal haar aanvankelijk zalig apart geleken hebben. Ook de dans met de zeven sluiers scheen haar geen probleem. Maar het personage van *Salomé* zelf was weinig verheven. Bij het vergelijken van *Salomé* en de *Dame met de camélias*, één van Sarahs glansrollen, komt Gerda Taranow tot de volgende conclusie: "Rather than a chaste courtesan, *Salomé* is a lustful virgin. The disparity between the two is great: one is pure, the other corrupt; one is redeemed, the other doomed; one is romantic, the other decadent."¹⁵

Sarah Bernhardt in *Théodora* : de keizerin verspert de deur zodat haar minnaar kan ontsnappen.

Later, na Wildes veroordeling zou hij Sarah vragen om *Salomé* van hem af te kopen en hem zo uit een financiële wurggreep te helpen. De doorgaans genereuze actrice barstte in tranen uit toen ze hoorde hoe erg het met haar vriend en bewonderaar gesteld was maar gaf hem geen steun. Ze huilde nogmaals, deze keer samen met Wilde, bij een emotioneel weerzien in Nice in 1899. Wilde was gaan kijken naar haar vertolking van *La Tosca*: "I went round to see Sarah and she embraced me and wept, and I wept, and the whole evening was very wonderful."

Anderzijds dachten nu ook weer niet alle Engelse eminenties in dergelijke lovende termen over het fenomeen "Sally B.". ¹⁶ Een bekende anti-Bernhardt pleiter, was de romancier en dramaturg Henry James. In 1880, toen Sarah ook de nieuwe wereld aan het veroveren was schreef James naar Grace Norton: "I am very sorry your stay at New York was cut short - but if you lost nothing better than Sarah Bernhardt, you may console yourself; as I regard her as the great humbug of the age." Als James dan al geen goed voorbeeld zou zijn omwille van zijn Amerikaanse afkomst dan is er nog altijd de heel scherpe kritiek van George Bernard Shaw. In een artikel waarin hij zijn favoriete Duse met Bernhardt vergelijkt beschrijft Shaw bijvoorbeeld Sarahs make-up voor haar optreden in Rostands *La Princesse Lointaine* (London, 1895). Zijn opmerkingen zijn gladweg boosaardig:

... her complexion shows that she has not studied modern art in vain. Those charming roseate effects which French painters produce by giving the flesh the pretty color of strawberries and cream, and painting the shadows pink and crimson, are cunningly reproduced by Madame Bernhardt in the living picture. She paints her ears crimson and allows them to peep enchantingly through a few loose braids of auburn hair. ¹⁷

Hij vond haar een "hack-tragedienne" of zelfs een "ex-artist" die enkel nog optrad in een "travelling show." ¹⁸ Talent had ze volgens hem niet, of toch niet meer. Zij deed het nog enkel voor de centen en zou er dus beter een punt achter zetten.

Toch kan men stellen dat Sarah over het algemeen erg bij het Britse publiek in de smaak viel. De redenen hiervoor moet men voor het overgrote deel in haar persoonlijkheid zoeken. ¹⁹ Zij stond kennelijk in al haar bekoorlijke vrouwelijkheid voor de typische Franse geest die nu eenmaal, in die tijd, geassocieerd werd met een veel minder preutse, veel vrijere maatschappij. Voeg daaraan toe dat de professie van actrice iets onzedigs had, zelfs beschouwd werd als je reinste prostitutie, dan lijkt het unanieme Engelse enthousiasme voor een optreden van Sarah Bernhardt een bevrijding van de dagelijkse constricties. ²⁰

Sarah vertegenwoordigde een andere wereld, een andere levensvisie dan de

strikt puriteins Victoriaanse. Haar privéleven waarin de ene minaar de andere opvolgde had de fascinatie van een soap-opera. Daarnaast cultiveerde Sarah een zeker smaak voor het morbiede. Nog heel jong bestelde zij een palissander doodskist waarin zij dan af en toe ging slapen. Haar beste vrienden werden op een foto van Sarah in de bewuste kist getraakteerd. Ze hield er een skelet op na, dat ze Lazarus noemde en ze ging af en toe kijken hoe studenten geneeskunde lijken disseceerden; in de naam van de kunst natuurlijk, want haar portretten en beelden moesten anatomisch correct zijn.

De Engelse Victoriaan moet bijgevolg bij het bijwonen van een opvoering van Sarah alleen al iets van het plezier van het verbodene geproefd hebben. Hij kwam in aanraking met het zondige zonder werkelijk gevaar te lopen voor de verleiding te bezwijken en er zijn zieleheil bij in te schieten.²¹ Sarah bleef immers altijd Sarah welke rol ze ook vertolkte. Arthur Symons schreef hierover in treffende bevoordingen toen hij een gelijkenis tussen de zangeres Yvette Guilbert en Sarah Bernhardt meende te bespeuren:

The difference between Yvette Guilbert and every one else on the music-hall stage is precisely the difference between Sarah Bernhardt and every one else on the stage of legitimate drama. Elsewhere you may find many admirable qualities, many brilliant accomplishments, but nowhere else that revelation of an extraordinarily interesting personality through the medium of an extraordinarily finished art.²²

Noten:

- 1) Vrij vertaald naar *Ellen Terry's Memoirs*, ed. by Edith Craig and Christopher St. John, London: Gollancz, 1933, p. 169.
- 2) Er verscheen een nummer gewijd aan Sarah Bernhardt in de Lucky Luke serie van Morris.
- 3) Charles Hiatt, *Ellen Terry and her Impersonations*, London: George Bell, 1898.
- 4) Maurice Baring, *Sarah Bernhardt*, tr. par Marthe Duproix, Paris: Stock, 1933, pp. 52-53.
- 5) Ellen Terry, p. 168.
- 6) Matthew Arnold "The French Play in London", zoals geciteerd in *Matthew Arnold the Critic and France*, Geneve: Librairie Droz, 1964, p. 105.

- 7) *The Letters of Ernest Dowson*, ed. by Desmond Flower and Henry Maas, London: Cassell, 1967, p. 25.
- 8) *The Collected Letters of D.H. Lawrence*, ed. by H.T. Moore, London: Heinemann, 1962, vol. I, p. 17.
- 9) *The Collected Letters of Thomas Hardy. 1893-1901*, ed. by R.L. Purdy and Michael Millgate, Oxford: Clarendon Press, 1980, vol. II, p. 291.
- 10) De briefwisseling tussen Wilde en Bernhardt, uitgegeven in 1924 door Sylvestre Dorian is volgens Rupert Hart-Davis weliswaar fictief maar waarschijnlijk toch op originele stukken gesteund (*The Letters of Oscar Wilde*, ed. by Rupert Hart-Davis, London: Hart-Davis, 1962, p. x).
- 11) *Letters*, p. 65.
- 12) Gepubliceerd in de *World* van 11 juni 1879.
- 13) Richard Ellman, *Oscar Wilde*, New York: Knopf, 1988, p. 251.
- 14) Brief naar de *Times*, 2 maart 1893, herdrukt in *Letters*, pp. 335-336.
- 15) Gerda Taranow, *Sarah Bernhardt. The Art within the Legend*, Princeton: Princeton U.P., 1972, p. 202.
- 16) Een wat denigrerende benaming gebruikt door de Victoriaanse criticus Andrew Lang in een onuitgegeven en ongedateerde brief aan zijn Amerikaanse collega en Professor in drama J.B. Matthews, in Columbia University Libraries.
- 17) Taranow, p. 103.
- 18) *Ellen Terry and Bernard Shaw. A Correspondence*, ed. by Christopher St. John, London: Reinhardt, 1952, p. 203.
- 19) Volgens Ellen Terry was het niet zozeer Sarahs gezicht of haar houding op de scène die haar tot een groot actrice maakten. Zij beschrijft haar optreden als bovenaards: "By what magic does she triumph without two of the richest possessions that an actress can have" (p. 169).
- 20) In de inleiding tot een recente studie van Bernhardt, Duse en Ellen Terry (zie de recensie verder in dit nummer) wordt eveneens gewezen op het parallellen tussen het acteursberoep en dat van een lichtekooi. Een vrouw werd trouwens al van oneerbare bedoelingen verdacht als ze zich maar in het publiek durfde te manifesteren: "Walking alone in the streets, speaking before a mixed audience, appearing at a polling booth, en-

gaging in the world of business or politics, even eating at a restaurant might compromise a woman's reputation." (Barbara Leah Harman, "In Promiscuous Company: Female Public Appearance in Elizabeth Gaskell's *North and South*", *Victorian Studies*, Lente 1988, p. 351).

- 21) Dat dit niet zo ver gezocht is bewijst de anecdote die Arthur Symons vertelde. Symons ging luisteren naar Yvette Guilbert (die hij trouwens vergeleek met Sarah Bernhardt) en haar zogenaamde immorele liederen bezorgden hem een *frisson*: "It made me feel that I was wicked, not that she was wicked." (*Arthur Symons. A Life*, Oxford: The Clarendon Press, 1987), p. 111.
- 22) Arthur Symons, "Yvette Guilbert", *Plays, Acting, and Music*, London: Duckworth, 1903, p. 120.

Sarah Bernhardt en Lucky Luke